

Sociaal-liberale grensverkenningen

Mr. Hans van Mierlo Stichting

Vertrouw

op de eigen

kracht van

mensen

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

Mr. Hans
van Mierlo
Stichting

Eerste druk augustus 2009
Tweede druk oktober 2009
Derde druk april 2016

2016 ©
Mr. Hans van Mierlo Stichting

ISBN/EAN
978-90-825066-1-7

Sociaal-liberale grensverkenningen

Vertrouw op de eigen kracht van mensen

Voorwoord, anno 2016

Voor u ligt een heruitgave van het essay over ‘Vertrouw op de eigen kracht van mensen’, een van de vijf ‘richtingwijzers voor een progressieve, sociaal-liberale politiek’. Deze werden in 2006 toegevoegd aan het verkiezingsprogramma van D66 voor de Tweede Kamer. Na ettelijke pogingen het gedachtegoed van de partij te vangen in manifesten, brieven en uitgangspunten waren de richtingwijzers in eerste instantie niet bedoeld als meer dan een voetnoot bij het programma; een prikkelende manier om een partij in nood te spiegelen aan de oorspronkelijke inspiratie. Toen de partij in 2007 oprabbelde na de geleden verkiezingsnederlaag werd het Kenniscentrum (de voorloper van de Van Mierlo Stichting) in toenemende mate gebeld door de paar D66’ers in het land die het sociaal-liberale vuurtje nog gaande hielden: die richtingwijzers, hadden we daar niet meer informatie over? Men herkende zich er in, het gaf op toepasbare en herkenbare wijze vorm aan de eigen uitgangspunten.

Deze publicatie is een herdruk van ons antwoord op die behoefte. Na een uitgebreid proces in de vereniging, met leden en met externe experts publiceerde in 2009 de Permanente programmacommissie van D66, ondersteund door het Kenniscentrum, het essay ‘Vertrouw op de eigen kracht van mensen’. De tekst werd, in het licht van de wederopstanding van de partij, gretig ontvangen door een ledenbestand dat blijkbaar grote behoefte had aan inspiratie en verdieping van de eigen uitgangspunten: Een eerste oplage was in een paar maanden uitverkocht en een tweede druk was nodig.

Vanaf 2012 heeft de Mr. Hans van Mierlo Stichting, het wetenschappelijk bureau van D66, zichzelf de taak gesteld om over de overige vier richtingwijzers ook essays te publiceren. Sinds 2013 verscheen ieder jaar een exemplaar. Dit leidde tot een reeks die anno 2016 wordt voltooid met de presentatie van het essay ‘Beloon prestatie en deel de welvaart’. Met het ver-

schijnen van dat vijfde boek wordt de tekst van ‘Vertrouw op de eigen kracht van mensen’ uit 2009 opnieuw, zonder aanpassingen, uitgegeven. De tekst is indertijd geschreven om sociaal-liberale uitgangspunten weer te geven op een manier die lang bruikbaar en relevant is. Enkele punten in de epiloog van het essay voelen wellicht hier en daar wat gedateerd aan, maar zelfs in die analyse blijft veel nog verbazingwekkend actueel.

In de periode vanaf 2009 zijn de richtingwijzers voor nieuwe generaties D66’ers een vanzelfsprekende eerste kennismaking geworden met het sociaal-liberale gedachtegoed van de partij. Het niet-dogmatische, praktische karakter sluit aan bij het temparement van de meeste leden terwijl ze een gedeelde taal bieden om discussies over standpunten te voeren vanuit uitgangspunten. Een van de belangrijkste onderliggende boodschappen van de richtingwijzers is immers het besef dat uitgangspunten iets wezenlijk anders zijn dan de standpunten van een politieke vereniging. Men verenigt zich vanwege de uitgangspunten, en twist van daaruit om de standpunten. Dus niet: vertrouwen we wel of niet op de eigen kracht van mensen?, maar wel: tot welk standpunt leidt deze overtuiging?

Er bestaat niet een ideologische hiërarchie tussen de vijf richtingwijzers. Ze fungeren in samenspel met elkaar. De ene keer zal de nadruk op ‘eigen kracht van mensen’ liggen, een andere keer bijvoorbeeld het ‘delen van welvaart’ of een ‘duurzame samenleving’. Dit hangt helemaal af van het gesprek tussen leden en de argumenten die het zwaarst wegen. Daarmee wordt ook geïllustreerd dat de richtingwijzers geen pasklare antwoorden op politieke vraagstukken bieden, maar enkel houvast in het benaderen ervan. Als iets, dan vormen de richtingwijzers een opdracht aan iedereen om zich in de achterliggende gedachten en overtuigingen te verdiepen. De vijf

essays over de richtingwijzers zijn vanuit dat vertrekpunt geschreven, met het doel om een aanzet te geven aan gedachtevorming in de partij.

Het voltooien van een reeks over deze vijf credo’s van het sociaal-liberalisme moet niet gezien worden als een einde, maar als een begin van steeds weer een nieuw actueel politiek debat. Want, zoals Joris Backer (toenmalig voorzitter van het Kenniscentrum D66) in het oorspronkelijke voorwoord schreef: ‘politiek is te belangrijk om alleen maar aan anderen over te laten’.

Frank van Mil

Wetenschappelijk directeur Mr. Hans van Mierlo Stichting
Maart 2016

pagina 20

Mensbeeld:
het individu
en het privé-
domein

pagina 12

Inleiding

pagina 34

**Sociaal-liberale
richtingwijzers**

pagina 26

**Mensen
onderling:**
mensen en
het publieke
domein

pagina 52

Afsluitend

pagina 42

**Mens en
overheid:**
burgers en
het politieke
domein

pagina 56

Epiloog

Inleiding

Wij vertrouwen op de eigen kracht van mensen. Dat is snel gezegd. Maar wat is deze kracht? Waarom vertrouwen wij erop? En waar houdt het op? Wat betekent dat voor onze visie op de relaties van mensen onderling en de verhouding van mensen tot de overheid? In dit essay worden de grenzen van die termen en die vragen verkent. Het is geen archief, geen bibliotheek, geen encyclopedie van liberale grondslagen; het is ook geen munitiekist voor een campagne of een debat. Van het essay moet vooral een stimulans uitgaan naar degenen die in ons gedachtegoed geïnteresseerd zijn, en die dat – met ons – verder willen ontwikkelen.

Het sociaal-liberale gedachtegoed is een verschijningsvorm van het liberalisme. Er zijn andere verschijningsvormen van dezelfde inspiratie die – soms in restanten – terug te vinden zijn binnen GroenLinks, de PvdA en de VVD. Het sociaal-liberale gedachtegoed geven wij dagelijks vorm. Het is nooit af, omdat het naar zijn aard zoekt naar ‘*checks and balances*’ die passen bij de tijd. Dat is niet altijd zwart of wit. We zoeken naar nuance en redelijkheid. Hierin worden wij niet gehinderd door historische ballast of onverenigbare dogma’s. De voorloper van D66, de Vrijzinnig Democratische Bond, was ook een verklaard tegenstander van dogma’s – geloofsartikelen die niet verder deduceerbaar of beargumenteerbaar zijn. Dat is een constante in ons gedachtegoed gebleven. Wij weten dat niemand de waarheid in pacht heeft en dat een mens voor zichzelf moet kunnen uitmaken wat zijn of haar waarheid is. Het zou dan ook vreemd zijn om in dit essay eigen waarheden te gaan verkondigen.

In de formulering van ons gedachtegoed achten wij ons schatplichtig aan vele denkers en schrijvers die voor ons kwamen. D66 is opgericht als een anti-establishmentpartij in de jaren ’60, maar de beweging en het gedachtegoed waaruit ze voortkomt hebben oude, lange en stevige wortels in de geschiedenis. Ze liggen in de geschriften van Joan Derk van de Capellen tot den Pol (‘Aan het volk van Nederland’) en in het werk van Desiderius Erasmus en Pierre Bayle. Wij herkennen ons in Immanuel Kants ‘categorische imperatief’, in *De l’esprit des lois* van Charles Montesquieu, in *On Liberty* van John Stuart Mill, in Alexis de Tocqueville’s *De la démocratie en Amérique*, in Karl Poppers *The Open Society and Its Enemies* en John Rawls’ *A Theory of Justice*, over de verdeling van macht, kennis en geld in de samenleving, en de centrale plaats van rechtvaardigheid. Aan dat rijtje kunnen we ook contemporaine denkers toevoegen als Michael Walzer (*Spheres Of Justice: A Defense Of Pluralism And Equality*), Charles Taylor (*Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*) en Susan Neiman (*Moral Clarity: A Guide*

for *Grown-Up Idealists*). Ook vermeldenswaardig is het werk van de Nederlandse pedagoog Philip Kohnstamm, over de samenleving als morele gemeenschap, gebaseerd op solidariteit en wederkerigheid.

Wij zijn geïnspireerd door het verlichtingsdenken, dat de menselijke rede centraal zet. In onze visie is die rede niet onbegrensd, maar is het in ieder geval niet aan de kerk om de grenzen ervan te bepalen. Ons gedachtegoed is humanistisch en seculier, maar er is wel ruimte voor religie. Ons gedachtegoed is immers evengoed beïnvloed door iemand als Baruch de Spinoza, die de opvatting was toegedaan dat religie deel uitmaakt van onze wereld, besloten ligt in de aard der dingen en dus niet bovenaards is. De ethische of spirituele overtuiging van het individu kan evenwel geen universele claim leggen op de vrijheid van andere mensen. Dat de ene persoon iets niet wil, is geen reden om het voor de ander te verbieden. Die argumentatie sluit weer aan bij de theorieën van Karl Popper. Volgens hem mogen theorieën en opvattingen in het maatschappelijk verkeer nooit de pretentie hebben de waarheid te verkondigen, omdat ze altijd kunnen worden weerlegd.

Het sociaal-liberale gedachtegoed vraagt voortdurend om onderhoud en discussie. Dat gedachtegoed werd al eerder onder de loep genomen in bijvoorbeeld de D66-publicaties ‘Een reden van bestaan’ (1985) en ‘Naar een nieuwe solidariteit’ (2005). In 2006 formuleerden wij vijf ‘richtingwijzers’, die tezamen richting geven aan hoe D66 de wereld tegemoet treedt en vraagstukken uit de maatschappij probeert op te lossen. Deze richtingwijzers zijn:

- **Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen:** Mensen kunnen onderling betere, efficiëntere en meer rechtvaardige oplossingen bedenken voor maatschappelijke kwesties dan de overheid.
- **Denk en handel internationaal:** Samenlevingen zijn op steeds meer verschillende manieren met elkaar verbonden. Wij staan open voor de gehele wereld en sluiten niemand uit.
- **Beloon prestatie en deel de welvaart:** Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Mensen zijn verschillend en wij willen dat de overheid ruimte laat voor die verschillen. Wel dragen we een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor mensen die niet voor zichzelf kunnen zorgen.
- **Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving:** Wij willen de wereld om ons heen tegemoet treden met respect en mededogen. De aarde is niet van ons en dus geen gebruiksartikel.
- **Koester de grondrechten en gedeelde waarden:** De fundamentele waarden van onze samenleving zijn vrijheid voor en gelijkwaardigheid van ieder mens, ongeacht opvattingen, geloof, seksuele geaardheid, gerichtheid of herkomst.

Wij beschouwen de richtingwijzer ‘vertrouwen op de eigen kracht van mensen’ als het centrale uitgangspunt van het sociaal-liberale gedachtegoed. Hierna bespreken wij dit uitgangspunt in de drie hoofdstukken ‘Mensbeeld’, ‘Mensen onderling’ en ‘Mens en overheid’.

Mensbeeld: het individu en het privé-domein

Het individu is voor D66 het beginpunt in het denken over de maatschappij, niet een collectief of de staat. Bij het oplossen van

vraagstukken in de samenleving moet in de eerste plaats worden vertrouwd op de eigen kracht van het individu.

Mensen onderling: mensen en het publieke domein

Het individu staat echter niet op zichzelf. Het is onderdeel van netwerken, groepen en relaties in de samenleving. De mens zoekt vanuit lotsverbondenheid en een streven naar erkenning voortdurend contact met anderen. Dat is de basis voor samenhang in de maatschappij.

Mens en overheid: de burger en het politieke domein

Wat mensen voor zichzelf en voor anderen kunnen doen is in veel gevallen belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen. De omvang en invloed van de overheid zijn een zaak van tijdelijke omstandigheden, en moeten altijd worden beargumenteerd.

Mensbeeld:
het individu
en het
privé-domein

‘Vertrouwen op de eigen kracht van mensen’ is gebaseerd op het uitgangspunt dat elk individu een eigen wil heeft en in staat is tot eigen oordeelsvorming. Ieder mens heeft het vermogen tot oordelen en tot handelen. Door dat te doen geeft de mens vorm aan zijn of haar leven en aan de maatschappij waar dat leven deel van uitmaakt. Anderen kunnen niet bepalen wat goed is en wat fout, en evenmin wat een ander bijgevolg zou moeten doen, willen of laten. Niemand heeft de waarheid in pacht.

Ontwikkeling

De vorming van de mens en het ontwikkelen van eigen morele inzichten gebeuren niet automatisch. Een mens heeft die kracht tot oordeelsvorming en handelen niet ‘zomaar’; mensen worden niet geboren als kundige, zelfstandige en intelligente wezens. Die eigenschappen moeten zich ontwikkelen. Wij zijn geen mens, wij worden (gaandeweg) mens. Mensen groeien, en zoals dat gaat met groeien: leren lopen gaat niet zonder af en toe te vallen en weer op te staan. Mensen worden wijs door schade en schande, door ‘*trial and error*’.

De ontwikkeling van de eigen kracht van mensen vindt nooit plaats in een vacuüm. De sociale omgeving en de overheid kunnen de ontwikkeling van het individu negatief beïnvloeden, maar ook in gunstige zin bevorderen, bijvoorbeeld door het faciliteren van onderwijs. Onderwijs is een essentiële voorwaarde voor het ontwikkelen van de eigen kracht van mensen. De rol van ouders in deze vorming is uiteraard ook van groot belang. Voedsel, kleding en onderdak zijn belangrijke voorwaarden, maar ook emotionele ondersteuning, bijvoorbeeld als inspanning van familie en vrienden. Eigen kracht komt niet vanzelf, en ook niet in gelijke porties. In sommige periodes of omstandigheden hebben mensen meer of minder kracht dan anders. We dragen een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor mensen met minder eigen kracht of minder kansen.

Vertrouwen

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen wil niet zeggen dat we geloven dat alle mensen ‘goed’ zijn of ‘goed’ doen. Natuurlijk doen mensen dingen die irrationeel zijn of indruisen tegen hun eigen- of andermans belang. Mensen denken en handelen niet louter rationeel; ze worden ook gedreven door passies en lusten en zijn voortdurend bezig – niet zelden uit eigenbelang – grenzen op te zoeken. De vrijheid van het individu betekent niet noodzakelijkerwijs dat hij zich betrokken voelt bij het collectief.

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen is dus geen naïef vertrouwen.

‘Eigen kracht komt niet vanzelf, en ook niet in gelijke porties’

De mens is niet per se geneigd tot ‘het goede’ of ‘het kwade’. Als wordt gezegd dat de mens geneigd is tot het goede dan wel kwade, betekent dat alleen maar dat de mens zelf bepaalt of hij wel of niet de middelen aanwendt die hem ‘goed’ of ‘slecht’ kunnen maken. Hoe de mens zich ontwikkelt, in moreel opzicht, is zijn eigen keuze; zijn eigen verantwoordelijkheid, afhankelijk van zijn eigen wil. Het is geheel en al onmogelijk om in de wereld en zelfs ook daarbuiten iets te bedenken dat zonder restrictie voor goed gehouden kan worden, behalve dan een goede wil. In zijn moreel handelen is de mens dus vrij, maar hij is zich ook bewust van de morele vrijheid van andere mensen. Hij kan inzien dat keuzes ook het algemeen belang raken en niet alleen specifieke of tijdelijke consequenties hebben.

Open samenleving

De ‘eigen kracht van mensen’ – de wil tot ‘het goede’ en de mogelijkheid om zelf tot inzicht en (moreel) handelen te komen – is voor ons essentieel in het denken over de mens en zijn context. Die eigen kracht verhoudt zich slecht met een autoritaire of gesloten samenleving. Een *open* samenleving, met de vrijheid van mensen om zelf tot inzichten te komen over ‘het goede, het ware en het schone’, moet krachtig worden beschermd.

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen is gebaseerd op de overtuiging dat mensen de ruimte en de kansen moeten krijgen om zichzelf te ontplooien én dat zij daartoe – in meer

of in mindere mate – moeten worden uitgedaagd, aangespoord of geholpen. Beter dan de overheid zijn zij in staat voor zichzelf en anderen een samenleving te creëren die open, dynamisch en duurzaam is. De vrijheid die deze ontplooiing mogelijk maakt moet steeds worden bevochten. De grens, waar de vrijheid van de een die van de ander schaadt, staat niet vast, maar is het resultaat van wat redelijke mensen samen van tijd tot tijd als begrenzing vaststellen.

**Mensen
onderling:
mensen en het
publieke domein**

Een individu staat niet op zichzelf. Hij of zij is onderdeel van netwerken, groepen en relaties in de samenleving. Ieder mens is anders, maar de meeste mensen zoeken voortdurend contact met anderen. Dat is de basis voor samenhang in de maatschappij. In het publieke domein zoeken mensen in dialoog naar een overlappende consensus waarbinnen iedereen elkaar kan vinden.

Ruimte voor verschil

Elk individu is anders en heeft eigen ideeën over hoe zijn of haar leven in te richten. Ieder mens heeft het vermogen creatief te denken en oplossingen te vinden. Dat creatief potentieel gedijt in de confrontatie met andere visies, andere gedachten, andere handelingen. Die confrontatie maakt mensen bewust van hun eigen opvattingen en keuzes. Het is van belang om de bestaande diversiteit onder ogen te zien en ruimte te geven aan mensen die als ‘anders’ worden ervaren. Mensen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Diversiteit en ruimte voor ontplooiing zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Zij geven de samenleving dynamiek en vooruitgang.

Diversiteit verhoudt zich slecht tot stromingen die – vanwege een of ander ideaal – de individuele vrijheid willen beperken. Het is van belang dat er ruimte en bescherming wordt gegeven aan de afwijkende mening van anderen. Niet alleen vanwege de morele implicaties, maar ook uit welbegrepen eigenbelang: iedereen maakt immers wel op de een of andere manier deel uit van een minderheid.

Tolerantie

De waardering voor de verscheidenheid van mensen en voor het belang van die diversiteit impliceert tolerantie. Tolerantie betekent ‘verduren’, ‘verdragen’ en ‘uithouden’. In een sociale, culturele of religieuze context betekent het dat afwijkend gedrag van andere leden van de maatschappij, of van bepaalde groepen, niet wordt beperkt, bestraft of verboden – ook niet als de meerderheid het gedrag of de mening van de afwijkende minderheid verwerpelijk vindt. Het is dan ook geen gemakkelijke deugd, en het kan het uiterste van de goede wil van een mens vragen.

Tolerantie is wezenlijk anders dan onverschilligheid. Niet bestraffen of verbieden betekent niet dat afwijkende meningen niet bestreden mogen worden, en ook niet dat afwijkend

gedrag niet kan worden aangepakt. Maar ‘afwijken’ heeft ook een waarde. ‘Afwijkers’ spelen een rol in het aftasten van de consensus, de set van waarden en regels waarmee iedereen zijn eigen weg kan vinden. In het verleden waren het juist de subversieven, de provocateurs, die grote veranderingen teweeg brachten – denk aan Copernicus of Galilei. Het is essentieel dat denkbeelden vrijgelaten worden. Een samenleving – of een overheid – die ‘afwijken’ probeert uit te bannen, verstart en verzandt. Herauten van de nieuwe tijd (ook in de literatuur, de kunst of de media) zijn essentieel voor de vooruitgang en per definitie tegendraads. Het ruimte geven aan hun stem, juist tegen de consensus in, is wezenlijk voor ons gedachtegoed. Dat betekent ook dat we moeten uitkijken voor vooroordelen en aannames over hetgeen ‘afwijkt’, bijvoorbeeld als het gaat om ras, godsdienst, cultuur of taal. Die belemmeren de ontwikkeling naar een consensus waarin iedereen zich kan vinden en leiden ertoe dat we mensen soms meer of minder eigen kracht toedichten dan ze daadwerkelijk hebben.

Aanvaarding van culturele en religieuze diversiteit gaat soms gepaard met het bewust moeten verlagen van barrières, soms juist met het bewust stellen van grenzen. Verdraagzaamheid ten opzichte van verschillen eindigt waar de verdraagzaamheid zelf onmogelijk wordt gemaakt, waar de gelijkwaardigheid van mensen wordt geschonden en waar geweld en dwang de plaats willen innemen van vrijheid en recht. De ruimte voor ontplooiing en diversiteit wordt uiteindelijk ook begrensd door ons streven naar een harmonieuze en duurzame samenleving, zoals verwoord in onze eerdergenoemde vierde richtingwijzer.

De open samenleving: dialoog

Wij menen dat verschillende groepen, die diversiteit waarderen en respecteren, door dialoog moeten komen tot een open en duurzame manier van samenleven, die iedereen de mogelijkheid geeft een eigen plek te vinden. De dialoog is hét instrument om

mensen met elkaar te verbinden. In zo’n dialoog komen – net als in een goed geleid debat – alle partijen evenredig aan bod. Het doel ervan is het vinden van een gezamenlijke uitweg, niet het doen zegevieren van het eigen standpunt. Het vermogen een dialoog te voeren spreekt niet vanzelf. Het verdient een prominente plaats in de vorming van mensen, te beginnen bij het onderwijs.

In het publieke domein komen verschillende mensen en groepen met elkaar in contact. Het is in het publieke domein dat mensen zoeken naar een (zoals Rawls het formuleerde) ‘overlappende consensus’ waarbinnen iedereen elkaar kan vinden. De omvang en grenzen van deze consensus moeten steeds weer worden beargumenteerd. Moet iedereen zijn eigen mening kunnen hebben? Ja. Mag iemand een ander zomaar dood maken? Nee. Moet iedereen elkaar de hand schudden? Misschien. De afbakening van de overlappende consensus vereist dat mensen elkaars gedachten vrij laten op de marktplaats van ideeën. Dit is een essentiële voorwaarde voor het goed functioneren van de democratie.

Deze dialoog in het publieke domein is een continu proces en gaat als alle maatschappelijke processen met vallen en opstaan. Tolerantie betekent de acceptatie van een zekere mate van onzekerheid en impliceert het besef dat de maatschappij nooit een statisch evenwicht bereikt, dat consensus altijd tijdelijk is en dat de dialoog altijd doorgaat.

Betrokkenheid

Voor de ontwikkeling van een sociale en duurzame samenleving zijn onderlinge betrokkenheid en verbindingen tussen mensen nodig. Is die maatschappelijke betrokkenheid af te dwingen? Zo niet, moet men dan maar hopen dat alles vanzelf goed komt?

Mensen zoeken aansluiting bij andere mensen. Menselijk gedrag wordt niet alleen gestuurd door rationaliteit en door gevoel, maar ook door een streven naar erkenning – misschien wel één van de

belangrijkste drijfveren in het maatschappelijk functioneren. Die erkenning heeft vele verschijningsvormen: liefde, status, geld, schoonheid, macht. Het verlangen naar erkenning, het verlangen om een hogere plaats in de maatschappelijke rangorde te bereiken, wordt desnoods fysiek bevochten. De constatering dat mensen gedreven worden door het streven naar erkenning toont tegelijkertijd aan dat mensen niet op zichzelf staan. Erkenning is immers afkomstig van andere mensen.

‘Men hoeft het niet altijd met elkaar eens te zijn om zich betrokken te voelen bij de maatschappij’

De emancipatie van de burger in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw heeft in ons land geleid tot meer vrijheid en meer ontplooiingskansen en heeft bijgedragen aan een ongekend welvaartsniveau. Het verwijt dat daardoor een verlies aan betrokkenheid is opgetreden wordt niet ondersteund door de feiten. Ook verschillen mensen niet zo veel van mening over de basisgedragsregels in de samenleving als vaak wordt verondersteld. Men hoeft het niet altijd met elkaar eens te zijn om zich betrokken te voelen bij de maatschappij.

De overheid is niet verantwoordelijk voor het laten ontstaan van sociale binding. De overheid is een product van sociale cohesie, niet de oorsprong of de organisator ervan. De overheid zou geen morele boodschap moeten hebben. Door voorzieningen te treffen kan de overheid wel verbindingen tussen mensen bevorderen, die onder andere omstandigheden niet zouden zijn ontstaan. Dat kan in onderwijs, in het werk, in vrijwilligerswerk, in tal van varianten. De sleutel voor verbinding – vaak de voorwaarde

voor liefde en geluk van het individu – ligt echter bij mensen zelf. Het is daarom eerder de afwezigheid van overheidsbemoeienis met de gemeenschap van mensen die zorgt voor zelforganisatie, levendigheid en activiteit.

Zelforganisatie en vertrouwen

Mensen kunnen onderling vaak betere, efficiëntere en rechtvaardigere oplossingen bedenken voor maatschappelijke kwesties dan de overheid. Die onderlinge samenwerking van mensen op basis van gelijkwaardigheid staat haaks op de hiërarchie, bevoogding en controle die bepaalde politieke ideologieën prediken. Veel maatschappelijke processen verlopen vloeiend zonder dat er centrale sturing aan wordt gegeven. Vormen van zelforganisatie – een intelligente orde zonder baas of overheid – bieden goede oplossingen op allerlei gebieden, zoals zorg, verkeer, onderwijs, en sport.

In deze vormen van zelforganisatie ligt nog een enorm potentieel verborgen, dat een bron kan zijn van grote maatschappelijke vooruitgang. Ondernemende mensen vormen gezamenlijk een open vitale maatschappij, waarin men zich verbonden en betrokken toont en waarin ruimte is voor ondernemerschap en economische groei. Het sociaal-liberale gedachtegoed verheerlijkt niet het ondernemerschap (of meer in het algemeen: de markt), maar heeft wel vertrouwen in de eigen kracht die de vrijheid tot ondernemen ontsluiten kan. Begrenzing door marktmeesters is niet onverenigbaar met dat uitgangspunt en is zelfs onontbeerlijk. Tegenkrachten (*countervailing powers*) zijn nodig, aangezien de vrij ondernemerschap van de één niet mag ontaarden in monopolie of dominantie, die ten koste gaat van de vrijheid van de ander en daarmee uiteindelijk ook ten koste gaat van de welvaart in de maatschappij. De richtingwijzer ‘Beloon prestatie’ kent bewust een tweede onderdeel dat luidt ‘deel de welvaart’. Sociaal-liberalen zoeken naar de balans tussen het belonen van prestatie en inspanning en het verdelen van de welvaart.

Zelforganisatie is gebaseerd op vertrouwen. De sociaal-liberale samenleving gaat uit van 'vertrouwen, tenzij'. Een samenleving waarin men elkaar vertrouwt, werkt efficiënter dan één waarin dat niet zo is. Zelfs als die regel niet altijd opgaat, is vertrouwen op zelforganisatie vaak te verkiezen boven het alternatief van een overheid die al het menselijk falen wil uitbannen en alle risico's wil beheersen. Die alomvattende beheersing (en verregaande inperking van de individuele vrijheid tot het maken van persoonlijke keuzes) is nooit te rechtvaardigen, ook niet met een utopisch wereldbeeld. In de afgelopen eeuwen heeft de mensheid herhaaldelijk ondervonden wat de gevolgen zijn van het streven naar utopieën, zowel in termen van menselijk verlies en verdriet als in termen van verspilling. De samenleving is in die zin niet 'maakbaar'. Het middel is dan erger dan de kwaal. Het 'georganiseerde wantrouwen' leidt onvermijdelijk tot een sluipende inperking van fundamentele vrijheden.

De uitgangspunten van het progressief sociaal-liberaal gedachtegoed van D66 zijn vertaald in vijf zogeheten ‘richtingwijzers’. Deze richtingwijzers geven richting aan ideevorming in de partij.

Sociaal-liberale richtingwijzers

Vertrouw op

de eigen kracht van mensen

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Daarom zien we de toekomst met optimisme tegemoet. Mensen zijn zo creatief dat ze steeds opnieuw zelf oplossingen vinden. Wij willen dat de overheid deze kracht, vindingrijkheid en creativiteit ondersteunt en ruimte geeft. De sleutel tot verandering ligt bij mensen zelf en wij willen dat de overheid daarbij aansluit. Wat mensen voor zichzelf en anderen kunnen doen is veel belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen.

Beloon prestatie en deel de welvaart

Mensen zijn niet gelijk, wél gelijkwaardig. Mensen zijn verschillend en wij willen dat de overheid ruimte laat voor die verschillen. Wij streven naar economische zelfstandigheid voor zoveel mogelijk mensen en vinden dat mensen die uitmuntend presteren daarvoor een beloning verdienen. Wij willen een dynamische, open samenleving waarin iedereen de ruimte krijgt om zijn eigen beslissingen te nemen en iedereen zich op zijn eigen manier kan ontwikkelen. Wij vinden het vanzelfsprekend om welvaart met elkaar te delen. We willen dat zoveel mogelijk mensen meedoen in het maatschappelijk en economisch proces, want daar worden we allemaal beter van. Voor mensen die zichzelf niet kunnen redden dragen we een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

Denk en handel internationaal

Nederland staat niet op zichzelf. Samenlevingen zijn op steeds meer manieren met elkaar verbonden. Internationale samenwerking en economische vooruitgang zijn sleutels naar een wereld met minder oorlog en conflicten. Wij onderkennen dat Europa steeds meer ons binnenland wordt. Bij alles wat we doen vragen we ons af welke effecten dat heeft op anderen in de wereld. Daarbij handelt D66 steeds pragmatisch, nuchter en op basis van feiten.

Streef naar een duurzame en harmonieuze samenleving

Wij willen de wereld om ons heen tegemoet treden met respect en mededogen. Dat geldt voor de mensen om ons heen en voor onze omgeving. De aarde is niet van ons en dus geen gebruiksartikel. We willen stoppen met het uitputten en vervuilen van onze leefomgeving. We willen dat in de discussie over natuur en milieu niet het behoud, maar de aantasting van natuur en milieu beargumenteerd moet worden.

Koester de grondrechten en gedeelde waarden

De fundamentele waarden van onze samenleving zijn vrijheid voor en gelijkwaardigheid van ieder mens, ongeacht opvattingen, geloof, seksuele geaardheid, gerichtheid of herkomst. Lichamelijke integriteit, geweldloze oplossing van belangenconflicten en een respectvol gehanteerde vrijheid van meningsvorming en uiting, inclusief respect voor onze democratische rechtsstaat, zijn voor ons centrale waarden. Die waarden zijn universeel en zonder meer bovengeschikt. Wij beschermen de grondrechten van onszelf en anderen.

**Mens en
overheid:
burgers en het
politieke domein**

We vertrouwen op de eigen kracht van mensen en hun vermogen zelf tot oplossingen te komen. De capaciteit van mensen om onderling hun zaken te regelen houdt echter ergens op, en daar begint de verantwoordelijkheid van de staat (en zijn organen; de overheid). De macht van de overheid wordt afgebakend door de democratische rechtsstaat. De soevereiniteit in de maatschappij ligt bij de mensen; in staatsverband spreken we over burgers. In het politieke domein bepalen burgers uiteindelijk de grenzen van de macht van de staat.

Overheid: rol en verantwoordelijkheid

Ten onrechte wordt gedacht dat het liberalisme altijd de leer is geweest van de 'staatsonthouding' en van de 'nachtwakersstaat', de leer die een maatschappij voorstond waarin de staat zich vrijwel niet met de burgers bemoeit en zaken als onderwijs en gezondheidszorg geheel aan het privé-initiatief overlaat. In Nederland is eerder het tegenovergestelde van toepassing. Alle belangrijke politieke stromingen hebben meegewerkt aan de opbouw van de verzorgingsstaat in Nederland, ook de groeperingen die zich 'economisch liberaal', 'vrijzinnig democraat', 'democraat' of 'sociaal-liberaal' noemden. Het liberalisme stelde zich juist tot doel de staat zo in te richten dat die optimaal dienstbaar zou zijn aan de wil en de belangen van de burger.

De overheid is nodig om de randvoorwaarden te scheppen voor bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen en verhoudingen. Ze verricht die maatschappelijk belangrijke taken die niet via andere arrangementen kunnen worden geregeld, bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan democratische controle of vanwege een dreigend monopolie voor een private partij. Zo draagt de overheid onder andere de verantwoordelijkheid voor onderwijs voor iedereen, voor de landsverdediging, voor het voorkomen van eigenrichting door het individu, voor betaalbare gezondheidszorg en voor het garanderen van een bestaansminimum. Niet iedereen kan in gelijke mate voor zichzelf zorgen. Zeker als een burger te maken krijgt met meerdere, vaak persoonlijke problemen (zoals een slechte gezondheid of een verslaving, geen huisvesting, werk of relatie) kan zijn zelfredzaamheid worden aangetast. Een sociaal vangnet is in dat soort omstandigheden een teken van beschaving.

Overheidsinterventie: grenzen

Ergens begint de plicht van de overheid om actief te interveniëren. Maar waar begint de verantwoordelijkheid van de overheid en waar houdt deze op? Het politieke domein kent de bijzondere

karakteristiek dat het zelf kan bepalen hoe ver het op andere domeinen – privaat en publiek – ingrijpt. Voor dit ingrijpen bestaat geen blauwdruk. Voor een sociaal-liberaal moet interventie door de overheid altijd bediscussieerd en beargumenteerd worden. We moeten steeds opnieuw definiëren tot hoever die overheidsinterventie mag gaan om politieke ambities te realiseren. Het voeren van deze discussie is in feite een van de basisfuncties van een politieke vereniging, waarin mensen onderling zich als burgers organiseren.

‘Interventie door de overheid moet altijd bediscussieerd en beargumenteerd worden’

We kunnen niet zonder de overheid, maar de omvang en de macht van de overheid moeten altijd worden bekeken in het licht van de omstandigheden. Soms wordt een overheid te dominant, en dan moet er gesnoeid worden. Dan weer is de overheid nodig om rust te brengen op de markt, steun te bieden aan achterblijvers of het algemene belang te verdedigen. De overheid moet eigenlijk alleen dan actief ingrijpen wanneer de ontwikkeling van een open, duurzame en sociale samenleving in het gedrang komt. We willen bijvoorbeeld niet dat solidariteit alleen langs geloofslijnen wordt georganiseerd of afhankelijk is van toevallige individuele keuzes.

De overheid moet ook de individuele vrijheid beschermen en verdedigen. Individuele vrijheden en grondrechten zijn voor de overheid vaak een kwestie van niet-ingrijpen. Door niet in te grijpen stelt de overheid haar burgers in staat om vrij een mening te vormen en te uiten. Andere vrijheden ontstaan echter pas als

de overheid juist wel ingrijpt, bijvoorbeeld door voor iedereen toegang tot onderwijs te garanderen. De eigen kracht van mensen komt slechts dan tot haar recht als mensen die kracht ook werkelijk bezitten. De vrijheid van de burger wordt vaak beperkt door grote sociale krachten, waarover hij geen controle heeft. Denk aan discriminatie, gesloten elites of de (lobby-)macht van grote bedrijven. Tegenkrachten (*countervailing forces*), zoals de overheid, zijn nodig om die sociale krachten te beteugelen en ervoor te zorgen dat alle burgers ook de facto vrij kunnen handelen.

Naar een ontplooiingsmaatschappij

D66 staat voor een maatschappij waarin iedereen zich optimaal kan ontwikkelen en ontplooien. Dit is de ontplooiingsmaatschappij waarnaar wij streven, en niet de verzorgingsstaat. We maken hier bewust een onderscheid tussen staat en maatschappij. De maatschappij bestaat immers naast de overheid (het politieke domein) ook uit individuen (het private) en mensen onderling (het publieke domein).

Vertrouwen op de eigen kracht van mensen betekent dat we steeds een passende overheidsrol moeten definiëren die uitgaat van wat mensen *wel* kunnen, in plaats van wat ze *niet* kunnen. Die overheidsrol is gericht op gelijkheid van kansen en mogelijkheden om het eigen lot te verbeteren. Vanuit die kansen-gelijkheid hebben mensen zelf de verantwoordelijkheid om hier hun voordeel mee te doen. Daar waar een conservatieve (dan wel neo- of neocon-) liberaal wars is van elke overheidsbemoeyenis, zal de sociaal-liberaal die noodzakelijk vinden als die er toe leidt dat zoveel mogelijk mensen in staat worden gesteld om hun individuele ontplooiingspotentieel te benutten.

Democratische rechtsstaat

Wij zien de democratische rechtsstaat als een fundamentele voorwaarde voor de ontplooiing en ontwikkeling van mensen. De kern van de rechtsstaat is het garanderen van de grondrechten

van het individu. Het gaat dan onder meer om de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, het recht tot politieke organisatie, het recht op de ongecensureerde beoefening van wetenschap en kunst, de vrijheid van meningsuiting en het recht op gelijke behandeling en bescherming van de lichamelijke integriteit. Deze grondrechten zijn vastgelegd in de Nederlandse Grondwet. De waarden waaraan ze zijn ontleend zijn universeel – vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie.

In een rechtstaat zijn individuele rechten gegarandeerd, is de macht van de staat beperkt door het recht en wordt diezelfde overheid bovendien onderworpen aan democratische controle. Dit is een essentiële voorwaarde voor het vertrouwen op de eigen kracht van mensen. Grondrechten bieden individuen immers de kans om zich te ontwikkelen. Tegelijkertijd scheidt de rechtsstaat de kaders waarbinnen het onderlinge verkeer tussen mensen plaatsvindt en het individu tot ontplooiing kan komen.

Democratie

De soevereiniteit in de samenleving ligt bij de burgers, niet bij de overheid, god, koningin of parlement. De macht van de overheid is altijd gedelegeerd door de burger. Bovendien spreekt die macht nooit vanzelf. Het in twijfel trekken van ‘vanzelfsprekend gezag’ speelt in het sociaal-liberale gedachtegoed een belangrijke rol. Bij het delegeren van bevoegdheden door de burger aan de overheid, als behartiger van het algemeen belang, is democratische controle door de burgers essentieel.

Het begrip democratie staat centraal in ons denken en behelst meer dan een politieke ideologie of levensbeschouwing. Democratie is voor alles een mentaliteit, een bestuursvorm die verbonden is met respect voor de minderheid. Om te komen tot goede oplossingen met een breed draagvlak moeten ‘alle stemmen’

tellen. Dit geldt niet alleen in het politieke domein. Ook in de economische sector, bijvoorbeeld, zal het respecteren van het belang van ‘de minderheid’ in tal van organisaties (zoals ondernemingen, corporaties, vakbonden, pensioenfondsen, de Wereldhandelsorganisatie WTO etc.) tot meer duurzame ontplooiing en dus meer welvaart in de wereld leiden.

Democratie is een systeem van machtsvorming, machtsuitoefening en controle daarop. Die machten zijn gescheiden. Er zijn onderlinge controles (*checks and balances*) en er is vorming van tegenmacht (*countervailing powers*). Een constante in ons gedachtegoed is de wens om de burger binnen dat systeem zoveel mogelijk invloed te geven. De mate waarin de burger invloed kan uitoefenen op besluiten van de overheid, schiet in Nederland en in de Europese Unie vaak te kort. Dit gebrek vindt niet zijn oorsprong in het ontbreken van belangstelling van het individu voor de politiek, maar wel in het gebrekkige functioneren van de vertegenwoordigende democratie, zowel in ons land als in de Europese Unie. Wij kiezen altijd voor de democratische radicaliteit en staan kritisch tegenover regentesk optreden van bestuurders, bazen of (religieuze) leiders.

Democratie functioneert het best op het laagste niveau, schreef De Tocqueville al. Participatie van betrokken burgers in allerhande maatschappelijke organisaties – zoals ondernemingen, verenigingen, scholen, pensioenfondsen, ziekenhuizen en politieke verenigingen – is gewenst. Daar is wel voor iedereen vrije en gelijke toegang tot kennis en informatie voor nodig. Mensen worden niet geboren als onafhankelijke, mondige en maatschappelijk betrokken burgers. Mensen ontwikkelen zich tot ‘burgers’, met onderlinge verantwoordelijkheden, rechten en plichten. Daarbij hoort ook de oefening van het democratisch proces en de ontwikkeling van inzicht in moreel gedrag. De overheid kan daarin een actieve rol spelen door te zorgen voor goed onderwijs, maar het vraagt ook een voortdurende inspanning van opvoeders,

scholen, verenigingen, media, familie, buren, opiniemakers en online netwerken.

Directe democratie

Meer directe democratische bestuursvormen moeten worden gestimuleerd. Initiatieven van burgers verdienen aanmoediging. Samenwerkingsverbanden tussen burger, overheid en markt op alle niveaus van de samenleving zorgen voor een sterkere betrokkenheid bij de democratie. De technische mogelijkheden van de informatiemaatschappij zorgen hierbij voor een nieuwe dynamiek.

Ons streven naar meer directe vormen van democratie impliceert niet dat de representatieve democratie in onze opvatting een verouderd model is. De complexiteit van de vraagstukken in het bestuur vraagt om afwegingen waarin veel argumenten en belangen worden meegenomen. Om die afwegingen te maken, zijn gekozen vertegenwoordigers met kennis van zaken en verantwoordelijkheidsbesef onontbeerlijk. Dit systeem van indirecte invloed moet wel gelegitimeerd worden via transparantie en vertegenwoordigers die verantwoording afleggen.

Afsluitend

In dit essay hebben we ons ‘Vertrouwen op de eigen kracht van mensen’ vanuit drie perspectieven bekeken. Eerst lieten we zien welk mensbeeld eraan ten grondslag ligt. Daarna is besproken wat dat vertrouwen betekent voor de verhouding tussen mensen onderling respectievelijk voor de verhouding tussen burger en overheid.

Het politieke domein (de overheid) kent de bijzondere karakteristiek dat het zijn eigen werkerrein afbakt. Het kan zelf bepalen hoe ver het op andere domeinen – privaat en publiek – ingrijpt. Zoals uiteengezet in dit essay, gaan wij bij deze afbakening uit van de positieve principiële keuze te vertrouwen op de eigen kracht van mensen. Dat duidt op de noodzaak tot herschikking van macht: herschikking naar het niveau van de mens, naar dat van mensen onderling en naar dat van de individuele burger. Herschikking betekent dat het bestaande steeds kritisch tegen het licht moet worden gehouden om te zien hoe we ons aan kunnen passen aan steeds wijzigende maatschappelijke omstandigheden. Deze pragmatische noodzaak tot verandering heeft een theoretisch fundament dat wij in dit essay hebben beschreven.

Wij vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Daarom zien we de toekomst met optimisme tegemoet. Mensen zijn creatief en vinden steeds opnieuw zelf oplossingen. Wij willen dat de overheid deze kracht, vindingrijkheid en creativiteit ondersteunt en de ruimte geeft. De sleutel voor verandering ligt bij mensen zelf en wij willen dat de overheid daarbij aansluit. Wat mensen voor zichzelf en anderen kunnen doen is uiteindelijk veel belangrijker en effectiever dan wat de overheid kan doen.

Epiloog

In dit essay hebben we de theoretische grenzen verkend van ons vertrouwen op de eigen kracht van mensen. In onze ogen liggen deze grenzen niet vast, maar moeten voortdurend worden bediscussieerd en beargumenteerd. Dit essay geeft een aanzet tot een discussie die vooral gevoerd moet worden in de politieke praktijk, aan de hand van concrete thema's. In deze epiloog wordt een aantal actuele vraagstukken belicht die wij bespeuren in de maatschappij: thema's die vragen oproepen over hoe – en in welk domein: privaat, publiek of politiek – maatschappelijke problemen moeten worden opgelost en geregeld. Welke zaken kunnen mensen individueel of onderling regelen, en waar moet de overheid bijspringen?

>> De logica en houdbaarheid van de verzorgingsstaat staat op nationale schaal onder druk, en niet alleen financieel. Veel voorzieningen gaan niet uit van de eigen kracht van mensen, maar zijn gefixeerd op het ontbreken van die kracht (zoals de Wajong, de arbeidsongeschiktheidsuitkering voor jongeren) en creëren zo nieuwe afhankelijkheden. Ook al is het uitgangspunt van sociale rechtvaardigheid een teken van beschaving, dan nog is het onaanvaardbaar dat de uitkomst van deze aanpak zal leiden tot verspilling van menselijk potentieel. Verder leiden grofmazige, ongedifferentieerde collectieve regelingen en voorzieningen tot misbruik. Dat drijft mensen uiteen, terwijl die regelingen juist bedoeld waren om mensen bij elkaar te houden. Wij streven naar een maatschappij waarin iedereen zich zo goed mogelijk kan ontplooien; dat is de ontplooiingsmaatschappij en niet de verzorgingsstaat.

>> Een belangrijke vraag voor sociaal-liberalen is *hoe* mensen zich zo goed mogelijk kunnen ontwikkelen en zo hun eigen kracht kunnen ontsluiten. Hoe kunnen mensen meer kansen krijgen – en deze ook benutten? Hoe kunnen we afhankelijkheden verminderen en emancipatie bevorderen? Deze vragen zijn zowel van toepassing op kinderen als op volwassenen. Bij de eersten hebben ouders de primaire verantwoordelijkheid. Parallel aan deze 'ontsluiting' van de eigen kracht van mensen, moeten mensen die er welbewust voor kiezen hun potentieel niet ten volle te benutten, worden aangesproken op hun verantwoordelijkheden.

>> Onderwijs is van groot belang voor de eigen kracht van mensen. Wie is verantwoordelijk voor goed onderwijs? Hierover lijkt veel onduidelijkheid te bestaan, met frustratie bij ouders en docenten als gevolg. De overheid is eindverantwoordelijk voor de basiskwaliteit van het onderwijs; de

onderwijsinstellingen voor de kwaliteit van het onderwijs. Ook ouders en leerlingen dragen verantwoordelijkheid. Maar wat als het mis gaat op een instelling? Wanneer moet de overheid ingrijpen?

>> Sinds de jaren '90 worden steeds meer overheidstaken en -diensten aan marktpartijen uitbesteed. Met het verlies aan geloofwaardigheid van belangrijke marktpartijen is 'de markt' als alternatief voor (semi-) overheidstaken in een ander daglicht komen te staan. De aanbodzijde is verzelfstandigd, terwijl de vraagzijde (de burgers) geen zelfstandige inspraak- of controlemechanismen meer kent. De politiek worstelt met dit vraagstuk in de zorg, de woningbouw, de ruimtelijke ordening, de energievoorziening en in het streekvervoer. De pavlovreactie, namelijk het uitroepen dat 'de markt' gefaald heeft en dat de overheid deze taken daarom weer naar zich toe moet trekken, is te makkelijk. We moeten ons wel afvragen hoe we tegen de markt aankijken. Wat is de rol van de burger en de overheid erin? Is een herschikking van macht en verantwoordelijkheid nodig?

>> Sinds een aantal jaren kennen we (gereguleerde) marktwerking in de zorg. De burger heeft de vrijheid om te kiezen bij welke zorgverzekeraar hij zich aansluit, en de zorgverzekeraars concurreren met elkaar op kwaliteit en prijs van hun producten. De marktwerking in deze sector komt echter nog niet goed van de grond. Het systeem is – onder meer door het kortingenstelsel – ingewikkeld, en weinig transparant voor de burger. Om te vertrouwen op de eigen kracht van mensen moeten burgers over voldoende heldere informatie beschikken om eigen keuzes te kunnen maken.

>> De starre woningmarkt is een groot probleem, met name voor starters. De woningmarkt is een complex systeem, dat niet alleen verband houdt met de hypotheekrenteaftrek en huursubsidie, maar ook met ruimtelijke ordening, mobiliteit en grondbeleid. Door overregulering is dit systeem zozeer vastgelopen dat het grondig gewijzigd moet worden. Hoe geef je in zo'n nieuw systeem ruimte aan de diversiteit in woonwensen, met een rechtvaardige toegankelijkheid voor starters zonder dat ook dit nieuwe systeem vastloopt in regels en uitzonderingen?

>> In de laatste tien jaar is in de Nederlandse samenleving een belangrijke stroom ontstaan van burgers die luid en duidelijk laten horen dat de doelen die het politieke domein zichzelf stelt niet aansluiten bij hun reële zorgen. Die opvatting is vaak terecht. De politieke grenzen zijn verschoven; 'de politiek' meet zich een steeds grotere verantwoordelijkheid aan, verslikt zich nogal eens in al te grote ambities en in het willen opleggen van theoretische sjablonen – als de theorie niet klopt moet de praktijk zich maar aanpassen (Basisvorming Onderwijs, Marktwerking etc.)! De overheid moet accepteren dat niet voor ieder maatschappelijk probleem een oplossing binnen haar bereik ligt en dat er bovendien zelden een '*one size fits all*' oplossing voorhanden is. Er moet weer ruimte worden geboden aan de mensen die zelf dagelijks met maatschappelijke problemen te maken hebben. Bij hen liggen de oplossingen.

>> De overtuiging dat (ook) bij de mensen zelf oplossingen liggen, is niet wijdverbreid. Er wordt in de Nederlandse politiek een 'TomTom-burger' gecultiveerd: een burger die precies van de overheid wil weten hoe zijn (levens-)weg loopt en waar hij uitkomt. Het risico van verdwalen moet voor de burger uitgebannen worden. De politiek weersprekt deze

vraag niet, maar stimuleert juist nog hogere verwachtingen. De verwachting dat de overheid mensen gelukkig kan maken, goed kan laten functioneren of teleurstellingen en risico's kan uitbannen, overschat wat die overheid vermag. Tragiek hoort bij het leven. Er is geen maatschappij denkbaar zonder pech en tegenspoed. De overheid moet haar kerntaken goed uitvoeren, maar verder geen onterechte illusies over verzorging en veiligheid wekken. Om te kunnen vertrouwen op de eigen kracht van mensen moet men aanvaarden dat er ook iets fout kan gaan.

>> De huidige economische recessie is niet alleen een crisis van het kapitalisme of van de banken, maar heeft ook te maken met gedateerde vormen van regulering (van de markt). Hier is het vertrouwen op de eigen kracht van mensen duidelijk overschreden. Grote ondernemingen en hun wijze van besturen blijken verrassend veel zwaktes te kennen die wij voorheen alleen overheden toedichtten: slechte risico-inschattingen, onderlinge afhankelijkheden die niet goed in kaart zijn gebracht, falend toezicht en tekortschietende verantwoording enz. Oplossingen gaan volgens ons in de richting van meer *'empowerment'*, de herwaardering van andere belanghebbenden (werknemers, klanten, ondernemingsraad, publiek) dan alleen de aandeelhouders en de terugkeer van het fatsoenlijke en gematigde beloningsbeleid. Transparantie en verantwoordingsplicht zijn essentieel voor vertrouwen op de eigen kracht van mensen.

>> De economische neergang biedt ons de kans daadwerkelijk een omslag teweeg te brengen naar een duurzame samenleving. Alhoewel er overeenstemming lijkt te bestaan over de wenselijkheid en noodzaak van duurzame economische groei, is het niet altijd even duidelijk hoe we die moeten

bereiken. Hoe leidend moet de overheid zijn bij het stimuleren van duurzame innovatie? Hoe kunnen ook burgers (onder meer in hun rol als consument) bijdragen aan een duurzame samenleving?

>> Een duurzame samenleving is ook een harmonieuze samenleving, waarin iedereen zijn of haar plek heeft. In het zoeken naar nieuwe onderlinge omgangsvormen en overeenstemming over wat 'normaal' is, moet de overheid enkel zorgen voor (zeer essentiële) randvoorwaarden zoals toegang tot onderwijs, handhaving van de openbare orde en zoveel mogelijk levenskansen voor zoveel mogelijk mensen. De overheid dient geen mening te hebben over de identiteit die mensen hebben of voelen. De integratie van minderheden is daarom een maatschappelijk verschijnsel dat primair zou moeten plaatsvinden tussen mensen onderling.

Wij vertrouwen op de eigen kracht van mensen, en daar zijn goede redenen voor te geven. Maar die eigen kracht komt niet 'zomaar': er bestaan noodzakelijke maatschappelijke en politieke voorwaarden om te kunnen vertrouwen op de eigen kracht van mensen. De observaties in dit essay vormen een aanzet en oproep tot het leggen van verbanden tussen 'Vertrouwen op de eigen kracht van mensen' en praktische politieke standpunten. Dit vergt een omslag in denken die in alle lagen van de maatschappij z'n beslag moet vinden.

Colofon

Dit essay is een heruitgave door de Mr. Hans van Mierlo Stichting, het wetenschappelijk bureau van D66.

De oorspronkelijke tekst kwam tot stand onder verantwoordelijkheid van de Permanente Programmacommissie D66, bestaande uit:

Voorzitter

Joris Backer

Algemeen coördinator

Ad van Vugt

Secretaris

Frank van Mil

Redactiecommissie:

Alex Dijk
Corina Hendriks
Koen Kleijn
Joost Sneller

Ondersteuning:

Kenniscentrum D66

Tekstcorrectie:

Jochem Lybaart

Tijdens het proces is deelgenomen aan (o.a. virtuele) paneldiscussies door:

Frank Ankersmit
Annelou van Egmond
Paul Frissen
Herman van Gunsteren
Doet de Haas
Frans Jennekens
Meine-Henk Klijnsma
André Meiresonne
Martijn van Oorschoot
Ton Monasso
Hinke Stallen
Frans Verhagen

En:

Ingrid van Engelshoven
Alexander Pechtold
Gerard Schouw
Menno Witteveen

Ontwerp

de ontwerpvloot

Drukwerk

ANDO Graphic

Sociaal-liberalen vertrouwen op de eigen kracht en ontwikkeling van mensen. Mensen zijn zo creatief dat ze steeds opnieuw zelf oplossingen vinden. Mensen onderling zoeken voortdurend verbinding, wat de basis biedt voor samenhang in de maatschappij. We willen dat de overheid deze kracht, vindingrijkheid en creativiteit van mensen ondersteunt en ruimte geeft.

De Mr. Hans van Mierlo Stichting, het wetenschappelijk bureau van D66, gaat in dit essay dieper in op het vertrouwen op de eigen kracht van mensen als centraal uitgangspunt van het sociaal-liberalisme. Wat is deze kracht? Waarom vertrouwt D66 erop? En waar houdt het op? Wanneer moet de overheid ingrijpen? Dit essay verkent dit soort vragen. Want de grenzen van dit vertrouwen liggen niet vast, maar moeten voortdurend worden bediscussieerd en beargumenteerd.

Mr. Hans

van Mierlo

Stichting